

Agnieszka Starzyk
Akademia Finansów i Biznesu Vistula – Warszawa

Przestrzeń dziecka – studium dostępności

Streszczenie

Celem rozważań jest zwrócenie uwagi na istotę podejmowanych decyzji oraz uzyskanie przesłanek do skonstruowania sposobu postępowania we wstępnych fazach projektowania, mających wpływ na tworzenie przestrzeni dostępnych i przyjaznych dla wszystkich użytkowników, w tym dla dzieci niepełnosprawnych.

Zastosowano metody badań niezbędne do zdefiniowania problemu naukowego, jako wyjściowego dla dalszych opracowań, a w efekcie wskazania wytycznych wdrożeniowych. Z badań wstępnych wynika, że oczekiwania niepełnosprawnych małoletnich pozostają poza naukową refleksją. W artykule autorka wykazała, iż obowiązkiem projektanta jest tworzenie przestrzeni, która, uwzględniając potrzeby innych użytkowników, będzie dostępna i przyjazna dla dzieci, również niepełnosprawnych. Materiał będący wynikiem badań jest wyjściowy dla dalszych opracowań, zakłada się jego popularyzację nie tylko w obszarach naukowych, ale również wśród projektantów, inwestorów czy użytkowników środowiska zbudowanego.

Słowa kluczowe: przestrzeń dziecka, przestrzeń wspólna, różnorodność, różnorodność przestrzeni dostępnej, zróżnicowanie dostępności przestrzeni, edukacja architektoniczna i krajobrazowa, jakość przestrzeni, kultura przestrzeni.

„Nie ukrywam, że mam już serdecznie dosyć nieustannego proszenia ludzi o to, żeby pomogli mi pokonać czasem tylko jeden – dwa schodki, czy piętro. Chciałbym być samodzielny i niezależny. Marzę o tym, abyśmy mogli kiedyś mówić o naszym kraju, że jest krajem dostępnym, przyjaznym architektonicznie dla wszystkich. Projektowanym dla wszystkich”.

Piotr Pawłowski, założyciel i prezes
Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji oraz Fundacji Integracja

Firmitas, utilitas, venustas – trwałość, użyteczność, piękno – słynna witruwiańska triada wydaje się niezmiennie aktualna, niemniej różnie współcześnie interpretowana, a waga poszczególnych składowych jest zależna od twórcy i jego dzieła. Wymienione cechy, pozornie dychotomiczne, nie mogą istnieć w architekturze odrębnie – dla celów badawczych określonych tematem, spolaryzowano problem wokół składowej *utilitas*.

Słowo *utilitas* jest różnie tłumaczone w literaturze przedmiotu, najczęściej jako użyteczność czy funkcja/funkcjonalność. W języku polskim synonimów związanych bezpośrednio

lub pośrednio z architekturą jest więcej, m.in. efektywność, ergonomiczność¹, użyteczność, praktyczność, sensowność. Zatem analiza *utilitas* w kontekście dostępności wydaje się oczywista. Artykuł poprzedzony został cytatem z wypowiedzi prezesa Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji oraz Fundacji Integracja, prośbą o dostępność przestrzeni, skierowaną do wszystkich decydentów, ale wydaje się, że w pierwszej kolejności do projektantów. Prośbą wypowiedzianą w imieniu wszystkich osób niepełnosprawnych, również w imieniu niepełnosprawnych dzieci, których głos w przestrzeni społecznej jest mniej słyszalny, nieproporcjonalnie do ich problemów w środowisku zbudowanym. Wcześniejsze badania autorki wykazały, iż ogólnie potrzeby i oczekiwania dzieci są marginalizowane w procesie kształtowania przestrzeni (Starzyk 2014).

Zastosowano metody badań niezbędne do zdefiniowania problemu naukowego, jako wyjściowego dla dalszych opracowań, a w efekcie wskazania wytycznych wdrożeniowych: metodą analizy krytycznej, metodą obserwacji bez interwencji, metodą wywiadu swobodnego, metodą intuicyjną opartą na osobistych doświadczeniach autorki, w tym w obszarze projektowania architektonicznego obiektów adresowanych do dzieci. Metoda intuicyjna była podstawą do podjęcia badań naukowych nad problemem. Podstawą wniosków są badania empiryczne, ze szczególnym uwzględnieniem materiału badawczego pozyskanego metodą badań terenowych oraz metodą wywiadu swobodnego.

Studium problemu

Definicja osób niepełnosprawnych czy „nie w pełni sprawnych” dla potrzeb pracy bazuje na definicji sformułowanej przez Światową Organizację Zdrowia (World Health Organization’s International Classification of Functioning, Disability and Health 2000): „Osoba niepełnosprawna to osoba o naruszonej sprawności funkcjonalnej lub aktywności życiowej w stopniu utrudniającym pełnienie dla niej właściwych ról społecznych”. Według powołanej definicji, osoby uznawane za niepełnosprawne to nie tylko osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, osoby mające trudności w samodzielnym poruszaniu się bez urządzeń wspomagających (kula, laska, balkonik itp.) czy osoby z dysfunkcją wzroku lub/i słuchu, ale również: osoby starsze (powyżej 65. roku życia), osoby małoletnie (poniżej 5. roku życia), kobiety w ciąży, osoby cierpiące na artretyzm, astmę lub dolegliwości sercowe, osoby cierpiące na częściową lub całkowitą utratę głosu, osoby z zaburzeniami osobowości, osoby łatwo wpadające w panikę, osoby niepełnosprawne w wyniku nadużywania alkoholu i/lub innych używek, osoby współczesnej generacji i potencjalnie przyszłe pokolenia narażone na niepełnosprawność z powodu zanieczyszczenia środowiska i/lub z powodu nieodpowiedzialnych działań człowieka w odniesieniu do środowiska i społeczności (Budny

¹ Ergonomia/ergonomiczność rozumiana jako interdyscyplinarna nauka badająca wzajemne powiązania między człowiekiem i jego otoczeniem (prof. Etienne Grandjean).

2004). Należy również pamiętać o innych czasowych niepełnosprawnościach o bardzo zróżnicowanym podłożu.

Stąd wniosek, że w życiu człowieka pojawiają się okresy mniejszych lub większych możliwości czy ograniczeń fizycznych. To, co w danym momencie wydaje się łatwo dostępne, w innym może stać się barierą nie do pokonania. Wpływ na postrzeganie niepełnosprawności ma niewątpliwie środowisko, w którym przebywamy, a w szczególności czynniki społeczne, kulturowe, psychiczne, emocjonalne czy uwarunkowania etyczne (Budny 2004).

Studium dostępności

Projektowanie dla wszystkich – czy to założenie jest realne? Naiwnością wydaje się oczekiwanie rozwiązań doskonałych, spełniających wymagania wszystkich użytkowników przestrzeni. W wielu przypadkach oczekiwania ludzi w stosunku do otoczenia są przeciwstawne. To trudne zadanie, tym bardziej ważne i jego analiza jest niezbędna. Filozofia podejścia do projektowania architektonicznego była i jest zmienna w czasie i zależy od rozwoju cywilizacyjnego. Współcześnie oczywiste wydaje się realne poszanowanie indywidualności każdego człowieka – użytkownika architektury. Filozofia oparta na powyższym założeniu, czy może bardziej proces myślenia o architekturze dostępnej dla wszystkich, nie posiada jednego określenia. Terminologia związana z tą problematyką jest wciąż zmienna, m.in. *Design For Everybody*, *Design Without Barriers*, *Universal Design*, *Inclusive Design*, czy wreszcie promowane przez międzynarodową Unię Architektów i według autorki najbardziej czytelnie oddające problem określenie *Design For All* – projektowanie dla wszystkich.

Niemniej powyższy problem został zauważony stosunkowo niedawno, bowiem dopiero w latach 80., a głównie w 90. XX wieku zaczęto mówić o prawach osób niepełnosprawnych. W wyniku tych działań w 1993 roku przez Organizację Narodów Zjednoczonych zostały przyjęte *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych*. Celem *Zasad* jest zagwarantowanie osobom niepełnosprawnym, jako członkom swoich społeczności, możliwości korzystania z tych samych praw i obowiązków przysługujących pozostałym obywatelom. Dokument zawiera 22 Zasady, wszystkie pośrednio związane z przedmiotem opracowania, niemniej szczegółowo problem omawia Zasada 5.– Dostępność, w części II „Kluczowe obszary równoprawnego uczestnictwa”. Podkreśla, że rolą państwa powinno być inicjowanie działań zmierzających do udostępnienia osobom niepełnosprawnym środowiska fizycznego i wprowadzanie rozwiązań ułatwiających dostęp do informacji i środków komunikacji międzyludzkiej.

Zostały wskazane wytyczne – dostęp do środowiska fizycznego:

„1. Państwa powinny inicjować programy działania zmierzające do usuwania przeszkód utrudniających uczestnictwo i poruszanie się w środowisku fizycznym. Działania te powinny mieć na względzie rozwój standardów i wytycznych oraz stanowienie prawa zapew-

niającego dostępność w różnych sferach życia, na przykład: we własnych mieszkaniach, obiektach użyteczności publicznej, komunikacji miejskiej i innych środkach transportu, na ulicach i innych miejscach środowiska zewnętrznego.

2. Państwa powinny zapewnić architektom, inżynierom budowlanym i innym osobom, profesjonalnie związanym z projektowaniem i kreowaniem środowiska fizycznego, dostęp do odpowiedniej informacji dotyczącej polityki w zakresie niepełnosprawności oraz do rozwiązań zapewniających osobom niepełnosprawnym swobodny dostęp do środowiska fizycznego.

3. Wymagania dotyczące dostępności powinny być uwzględnione już w początkowej fazie projektowania i kreowania środowiska fizycznego.

4. Standardy i normy dostępności, już w momencie ich tworzenia, powinny być konsultowane z organizacjami osób niepełnosprawnych. Organizacje te powinny, również na własnym terenie, brać udział w początkowej fazie planowania obiektów użyteczności publicznej, celem zapewnienia maksymalnie łatwego dostępu do nich”.

Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych zostały przyjęte podczas 48. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993 roku (Rezolucja 48/96). Dokument nie jest wiążący, niemniej jest moralnym i politycznym zobowiązaniem, które podjęły kraje członkowskie.

W Polsce wprowadzono szereg norm i aktów prawnych zawierających regulacje dotyczące osób niepełnosprawnych. Niewątpliwie są to słuszne i potrzebne działania. Niemniej żadna ustawa czy rozporządzenie zawierające regulacje dotyczące likwidacji barier architektonicznych, bez pogłębienia wiedzy dotyczącej potrzeb osób niepełnosprawnych, nie gwarantuje wykonania dobrego z perspektywy tych osób projektu. Nowoczesne projektowanie to działanie z pełną świadomością tych potrzeb². Istnieje wiele rozwiązań teoretycznie zaprojektowanych zgodnie z obowiązującym prawem, a przy tym dyskryminujących osoby niepełnosprawne. W procesie projektowym występuje pojęcie „układ funkcjonalno-przestrzenny”. Układ funkcjonalny jest to sposób zestawienia pomieszczeń o różnym przeznaczeniu – powinien być prosty i logiczny. Układ przestrzenny to sposób, w jaki pomieszczenia łączą się ze sobą. Wydawałoby się, że prawidłowe rozwiązania są proste i oczywiste, wymagają jedynie otwartego spojrzenia na projektowanie przyjazne dla wielu użytkowników.

Znacząca większość obiektów i elementów środowiska zewnętrznego została zaprojektowana i wybudowana na długo przed wprowadzeniem odpowiednich regulacji prawnych. Pozostałością odrębnych standardów, metod budowlanych oraz przepisów jest brak dostępności w starszych budynkach i otoczeniu zewnętrznym. Częstym zjawiskiem jest budowa

² Czy z tej perspektywy nie wydaje się zasadne wprowadzenie na wydziałach kształcących przyszłych projektantów obowiązkowych zajęć z udziałem osób niepełnosprawnych? Czy można sobie wyobrazić ograniczenia osób z dysfunkcją ruchu poruszających się na wózkach inwalidzkich, jeżeli sami na nich nie siądziemy i nie spróbujemy pokonać otaczającą nas przestrzeń? Czy zapamiętana z dzieciństwa zabawa w *ciuciubabkę* też teraz wywołałaby tyle śmiechu, gdyby trzeba było z zawiązanymi oczami przejść współczesną ulicę?

obiektu dostosowanego do potrzeb osób niepełnosprawnych w otoczeniu zupełnie nieprzystosowanym. Wiele paradoksów można też zaobserwować spacerując po ulicach modernizowanych w ostatnim okresie i w zamierzeniu przystosowanych dla osób na wózkach. Jednym z najczęściej popełnianych błędów projektowych jest brak ciągłości drogi dostępnej – chodniki są dostosowane, ale tylko na pewnych odcinkach. Często też ulica jest dostępna, natomiast przyległe lokale posiadają progi i schody bez rozwiązań pozwalających na samodzielne korzystanie z nich osobom niepełnosprawnym. Przestrzeń zastana, a w szczególności historyczna jest trudna do modernizacji, niemniej ten problem powinien być rozwiązywany z poszanowaniem przeszłości, ale i z uwzględnieniem terażniejszych potrzeb wszystkich użytkowników.

Studium dostępności – przestrzeń dziecka

Ważną przesłanką do podjęcia badań w zakresie określonym tematem było poczynione spostrzeżenie, że dotychczasowe opracowania naukowe dotyczą dostępności architektury z punktu widzenia dorosłego niepełnosprawnego, w ten sposób oczekiwania małych dzieci niepełnosprawnych pozostają poza naukową refleksją. Obserwuje się wiele bardzo istotnych dla tematu działań o charakterze społecznym, popularnym, niemniej brakuje spójnych opracowań naukowych dotyczących problemu. W wielu krajach, ale również w ostatnim okresie w Polsce, dzieci są aktywnymi uczestnikami procesu projektowego, niemniej wciąż są to praktyki okazjonalne i we wszystkich znanych autorce przypadkach dotyczą dzieci pełnosprawnych. Współcześnie dzieci uczestniczą w dialogu wczesnoprojektowym najczęściej według dwóch zdefiniowanych domen – instytucjonalnej (udział dzieci w procesie projektowym na równi z dorosłym uczestnikiem, w ustalonych ramach) oraz proaktywnej (dzieci są czynnymi uczestnikami, ale pod kierunkiem architektów i urbanistów) - w praktyce okazuje się, że ich realizacja wciąż nie jest zgodna z zamierzeniami. W przypadku domeny instytucjonalnej rezultaty są niesatysfakcjonujące, często przeciwne do oczekiwań dzieci. Domena proaktywna jest najbardziej popularną formą uczestnictwa dzieci w procesie projektowym, mankamentem są niewystarczające umiejętności i kompetencje architektów i urbanistów w obszarze dialogu z tą grupą wiekową, brak umiejętności „słuchania ze zrozumieniem” (Starzyk 2014).

Projektowanie dla wszystkich, to również projektowanie dla dzieci niepełnosprawnych. Oczywista wydaje się więc potrzeba dialogu w fazie przedprojektowej analizy z tą grupą użytkowników przestrzeni. Zawód architekta należy do tych nielicznych zawodów, w których przed każdym nowym zadaniem projektowym należy posiąść dodatkową wiedzę, aby móc odpowiedzialnie i prawidłowo wywiązać się z powierzonego zadania. Określenie wymagań przestrzennych dla małych dzieci niepełnosprawnych pozwoli ustalić uniwersalne uwarunkowania funkcjonalności fizycznej otoczenia.

Przestrzeń architektoniczna, zarówno wewnętrzna, jak i zewnętrzna, powinna oddziaływać zgodnie z potrzebą i funkcją. O jej jakości/atrakcyjności decyduje, czy jest ona zwrócona do odbiorcy (tu dziecka), czy jest nastawiona na interakcję z odbiorcą (tu dzieckiem), czy funkcjonuje w oderwaniu od człowieka. W przyjaznej dla dziecka przestrzeni, to ono jest miarą i skalą. Znaczenie i wpływ ładu przestrzennego, rozumianego jako „przestrzeń, z której nie chce się wychodzić”, na odczucia dziecka są bardzo istotne – na jego poczucie bezpieczeństwa, kształtowanie wyobrażeń estetycznych, szeroko rozumianą kulturę – wszystko co się dzieje w przestrzeni jest kulturą (kulturą przestrzeni), przekazywaniem informacji – przestrzeń jest komunikatorem. Jakość obiektów/przestrzeni, bardziej niż w przypadku osoby dorosłej, ma wpływ na stan psychiczny dziecka - może dawać mu radość, spokój, pobudzać jego rozwój lub wywoływać emocje negatywne, strach, agresję, często przekładające się na płacz, krzyk czy szeroko rozumiane (ale różnie w różnych kulturach) złe zachowanie. Nie bez znaczenia dla odbioru przestrzeni pozostają zmienne warunki oświetlenia, różna pogoda, nastroje i psychiczne nastawienie. Większość rozważań o funkcjonalności otoczenia dotyczy zaspokojenia potrzeb natury fizycznej, tymczasem istotne są również potrzeby natury psychologicznej, emocjonalnej czy estetycznej (Kuryłowicz 2005). Równie ważna dla zrozumienia relacji z przestrzenią jest rola zmysłów – wzroku, słuchu, węchu, smaku i dotyku, często traktowane jednak marginalnie (Trzeciak 1988). Działania architektoniczne, ale również i artystyczne w celu stworzenia przestrzeni dostępnej, wymagają więc wielowątkowej analizy problemu.

Podsumowanie

Celem nadrzędnym jest umożliwienie każdemu człowiekowi, bez względu na wiek, maksymalnej samodzielności w środowisku zbudowanym w najbardziej dla niego naturalny i właściwy sposób (Kuryłowicz 2005). Projektując środowisko z myślą o potrzebach osób niepełnosprawnych, ze szczególną wrażliwością analizując problem niepełnosprawnych małych dzieci, projektujemy odpowiednie środowisko dla całej populacji – przyjazne, tolerancyjne i otwarte, włączające i bezpieczne. Projektujemy zgodnie z ideą „projektując dla niepełnosprawnych projektujemy dla wszystkich”. Wyniki badań wskazują, że można realizować przestrzeń przyjazną dla dziecka niepełnosprawnego, a także innych użytkowników zróżnicowanych sprawnościowo i wiekowo, przez kształtowanie odpowiednich powiązań przestrzennych i formalnych, współpracując w fazie przedprojektowej z adresatami architektury, tu dziećmi.

Materiał pozyskany w efekcie badań materiał jest wyjściowym dla dalszych opracowań, w perspektywie popularyzacji wyników nie tylko w obszarach naukowych, ale również wśród projektantów architektury i urbanistów, jak i inwestorów oraz użytkowników środowiska zbudowanego.

Fotografia 1

Dobrze zaprojektowana przestrzeń zaprasza do spędzania w niej wolnego czasu, jest miejscem relaksu, ale też twórczego wykorzystania – przestrzenią o dużej intensywności publicznej; ul. Krakowskie Przedmieście w Warszawie

Źródło: archiwum własne.

Fotografia 2

Przestrzeń historyczna zmodernizowana zgodnie z zasadami projektowania dla wszystkich – pomiędzy kostką brukową zapewniona ciągłość drogi dostępnej o równej, antypoślizgowej nawierzchni, spadek drogi o odpowiednim kącie nachylenia; Skwer Hoovera w Warszawie

Źródło: jak w fotografii 1.

Fotografia 3

Stare Miasto w Warszawie pozostaje wciąż całkowicie niedostępne dla niepełnosprawnych – zarówno nawierzchnia, wysokie krawężniki, jak i dostępność lokali, jest problemem nierozwiązanym

Źródło: jak w fotografii 1.

Bibliografia

- Alexander Ch. (2008), *Język wzorców*, GWP, Gdańsk.
- Budny J. (2004), *Projektowanie dla wszystkich*, SPI, Warszawa.
- Francis M., Lorenzo R. (2002), *Seven realms of children's participation*, "Journal of Environmental Psychology", No. 22.
- Gehl J. (2009), *Życie między budynkami*, RAM, Kraków.
- Johnni P., Thuresso C. (2005), *Sztokholm miasto dla wszystkich*, SPI, Warszawa.
- Kuryłowicz E. (2005), *Projektowanie uniwersalne*, SPI, Warszawa.
- Lenartowicz J.K. (2010), *Słownik psychologii architektury*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Starzyk A. (2013), *Przyjazna przestrzeń publiczna - studium cech fizycznych i нефizycznych. Problem uczestnictwa osób małoletnich*, „Zarządzanie i Edukacja”, nr 90.
- Starzyk A. (2014), *Przestrzeń jako stymulator rozwoju dzieci starszych – studium potrzeb i ograniczeń*, (w:) Dziewulska A., Królikowski J.T., Starzyk A. (red.), *Rewitalizacja a kultura przestrzeni*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej im. Bogdana Jańskiego, Warszawa.
- Trzeciak P. (1988), *Historia, psychika, architektura*, PIW, Warszawa.
- Wejchert K. (1984/2008), *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa.
- Wejchert K. (1993), *Przestrzeń wokół nas*, Fibak Noma Press, Katowice.
- Witruwiusz P. (2004), *O architekturze ksiąg dziesięć*, Pruszyński S-ka, Warszawa.

Child's Space – Study of Accessibility

Summary

An aim of considerations is to pay attention to the essence of decisions being made and to receive the premises to construct the way of conduct at early stages of designing affecting the creation of spaces accessible and friendly for all users, including handicapped children.

The author applied the research methods indispensable to define the scientific problem as the starting point for further elaborations and, in effect, to indicate the implementation directives. The preliminary research shows that expectations of handicapped children are beyond the scientific reflexion. In her article, the author proved that the designer's duty should be creation of the space which, taking into considerations needs of other users, will be accessible and friendly for children, the handicapped ones, too. The material being an outcome of the research is a starting point for further elaborations; the author assumes its popularisation not only in the scientific domains but also among designers, investors or users of the built environment.

Key words: child's space, common space, variety, accessible space variety, diversity of space accessibility, architectonic and natural landscape education, space quality, space culture.

Artykuł nadesłany do redakcji w lipcu 2015 roku.

© All rights reserved

Afiliacja:

dr inż. arch. Agnieszka Starzyk
Akademia Finansów i Biznesu Vistula
Europejski Wydział Sztuk
ul. Stokłosa 3
02-787 Warszawa
tel.: 22 457 23 00
e-mail: agnieszka@starzyk.org.pl